

ОБҐРУНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

- В. Андрущенко. – К.: Знання, 2000. – С. 102.
5. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти. – К.: Центр "Магістр-S", 1996. – 256 с.
6. Маркс К., Енгельс Ф. Соч. В 30-ти т. – Т. 21. – 2-е изд. – М.: Госполитиздат, 1961. – 745 с.
7. Ортега-і-Гассет Х. Нові симптоми// Читанка з історії філософії. В 6 кн. Кн. 6. Зарубіжна філософія ХХ століття. – К.: Довіра, 1993. – С. 154 – 159.
8. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: монографія / За ред. С. О. Сисоєвої. – К.: ВІПОЛ, 2001.
9. Подмазин С. И. Личностно-ориентированное образование: Социально-философское исследование. – Запорожье: Просвіта, 2000. – 250 с.
10. Шлях до високої духовності. Колективна монографія. Під заг. ред. В. П. Бега, М. П. Лукашевича, І. Є. Колеснікової. – Запоріжжя: Просвіта, 1999. – 210 с.

Мирон Вачевський, кандидат економічних наук, професор

кафедри менеджменту і підприємництва
Дрогобицького державного педагогічного університету
ім. І. Я. Франка

ОБҐРУНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті висвітлено аспекти економічної освіти молоді. Показано необхідність всебічного вивчення економіки та виховання молоді до ринкової економіки. Доводиться, що навчання вимагає модернізації системи освіти, вивчення основ економіки, менеджменту, інформації, інтелектуальної власності, дисциплін, які стосуються формування професійної компетенцій у майбутніх маркетологів.

Актуальність теми. Законом "Про освіту" визначено основну мету освіти: всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства. Важлива роль у реалізації цієї мети належить загальній середній освіті, яка забезпечує всебічний розвиток молоді, формує здібності, таланти, професійне самовизначення, формування загальнолюдської моралі, засвоєння визначеного суспільними національно-культурними потребами обсягу знань про довкілля, людину і суспільство, фізичне вдосконалення [1].

Економічна освіта України перебуває в даний час на шляху свого формування і розвитку. Разом з тим, вимоги, які пред'являються до спеціалістів у даній галузі, є високими. Зрештою, знання основ економіки необхідні кожному громадянину нашої країни, адже з проблемами, які вивчає дана наука, доводиться стикатися щодня і повсюдно, будь то купівля товарів першої необхідності чи акцій підприємств, отримання банківських послуг, розв'язання питань працевлаштування, розрахунок власних доходів – все це вимагає володіння певною інформацією, без якої можна стати жертвою численних шахраїв та недобросовісних продавців.

Економічна освіта у середній школі покликана формувати новий тип мислення учнів, тобто початкові професійні компетенції, забезпечувати формування

економічної культури підростаючого покоління, що вимагають сучасні умови ринкової економіки.

Досягнення поставленої мети здійснюється методами вивчення основ економіки, трудовим навчанням та працею на уроках трудового навчання, оволодінням теоретичними основами економіки та певними практичними вміннями. На уроках економіки у школі слід застосовувати різні засоби формування вмінь та навичок, які формують відповідний рівень знань з економіки та набуття професійних компетенцій.

Однією з актуальних проблем сьогодення є необхідність всебічного виховання та підготовки молоді до ринкової економіки, що вимагає модернізації системи освіти, вивчення основ економіки, маркетингу, підприємництва, інформації, інших дисциплін, які стосуються ринкової економіки і сприятимуть створення умов для набуття необхідних професійних компетенцій.

Методика викладання економіки вимагає, щоб ці завдання були цікавими та різноманітними. З огляду на це, крім традиційних запитань і задач, повинні використовуватись і велика кількість інших видів вправ: економічні кросворди, загадки, диктанти, ділові ігри, доцільним є також використання наочних засобів, відеоапаратури, комп'ютера у навчальному процесі.

ОБҐРУНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Дати основи економічних знань і почати формування професійних компетенцій покликана середня загальноосвітня школа. Система загальної середньої освіти повинна бути зорієнтована на підготовку учнівської молоді до діяльності в нових умовах, на розробку програми початкової професійної підготовки спеціалістів з економіки, бізнесу, менеджменту, маркетингу, інформації, інтелектуальної власності та інших економічних дисциплін. І тому на сучасному перехідному етапі економічна освіта школярів перетворюється на чинник прискореного переходу до ринку [11, 42].

З початком ринкових реформ в Україні докорінно трансформується уся система соціально-економічних відносин. Перетворення торкнулись не лише матеріально-технічної основи виробництва, організаційних форм господарювання та форм власності, але й освітньої системи, що нерозривно зв'язана з економічною дійсністю і є базою для зміцнення наукового та виробничого потенціалу країни.

Демократизація економічної системи, з одного боку, створює широкі можливості для розвитку різноманітних форм економічної діяльності громадян, а з іншого – вимагає від них певного рівня економічних знань, економічного способу мислення. Особливо необхідні економічні знання молодому поколінню. Отримавши їх, молодь буде активніше залучатись до соціально-економічних перетворень в суспільстві.

Аналіз останніх публікацій. Сьогодні в Україні відбулись певні зрушення щодо створення умов для впровадження диференційованого навчання основ економіки, випущено значну кількість навчальних підручників [7], [8], [16], [18], [20], [21], [22], [25], [26], [27], [29], [30], [31], посібників та науково-методичних розробок із маркетингу, менеджменту, підприємництва [9], [8], [10], [17], [23], [24], що відповідають розробленим навчальним програмам та концепції Міністерства освіти і науки України [2, 3, 4, 5, 6].

Процес вивчення економіки у всіх без винятку загальноосвітніх школах є складний і довготривалий, і на цьому шляху виникають значні проблеми як загальнодержавного, так і регіонального рівня, що вимагають глибокого і ґрунтового аналізу та дослідження, ефективного вирішення з урахуванням місцевих умов. Національна школа покликана формувати в учнів які вивчають у загальноосвітніх школах основи економічних знань та інші економічні дисципліни, якості майбутніх підприємців, комерсантів, банкірів, фермерів, формуючи на тій основі професійні компетенції ринкової економіки.

Мета статті. Дослідити проблеми підготовки учнівської молоді з основ економічних знань у загальноосвітніх навчальних закладах із початковим формуванням професійних компетенцій в галузі економіки.

Виклад основного матеріалу. Вміння та навички з основ економіки формуються на основі виконання певної системи вправ (завдань), вдосконалюються та закріплюються у процесі їх творчого використання.

Вправа – це багатократне виконання певних дій або видів діяльності, що має на меті їх засвоєння, опирається на свідоме розуміння і супроводжується свідомим контролем і корекцією.

Пред'являються наступні вимоги до вправ:

- необхідно точно знати їх мету і яких результатів треба досягти;

- у процесі їх виконання існує необхідність спеціального прослідковування за точністю їх виконання, щоб не засвоювались помилки;

- кількість вправ повинна бути визначена, виходячи із індивідуально-психологічних особливостей учнів, і повинна бути достатньою для формування відповідних навичок;

- завдання ні в якому разі не повинні зводитись до рутинного набору однотипних дій;

- процес виконання вправ повинен бути безперервним для того, щоб навички були сформовані і закріплені.

Крім цього, завдання із економіки повинні бути достатньо цікавими та відповідати умовам сьогодення ринкової економіки, щоб в учнів не складалось враження про нікому не потрібні знання в ім'я знань, які ніколи не придадуться в реальному житті.

Різні типи вправ із економіки використовуються у певній послідовності відповідно до мети і завдань навчання на різних етапах формування і засвоєння навичок та вмінь, що формують відповідний початковий рівень професійних компетенцій. Їх послідовність схематично можна зобразити за допомогою табл. 1.

Підготовчі вправи із основ економіки мають на меті підготувати учнів до сприйняття нових знань і способів їх практичного застосування. Для цього в першу чергу актуалізуються знання і навички, які були одержані на попередніх заняттях і є опорою для засвоєння нових способів виконання дій, оволодіння новими навичками і вміннями.

Підготовчі вправи із основ економіки, як правило, стосуються уже засвоєного матеріалу, який є основою для вивчення наступної теми і без володіння якими складно буде засвоювати новий навчальний матеріал.

Перед початком вивчення теми “Інфляція”

ОБҐРУНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Таблиця 1

Вправи із визначення інфляційних процесів учнями, які ви чають основи економіки

Дидактична мета	Вид вправ
Актуалізація опорних знань і навичок	Підготовчі вправи
Засвоєння знань (правил, понять, термінів, законів)	Ввідні вправи (пізнавальні або мотиваційні)
Первинне застосування знань	Пробні вправи
Оволодіння певними навичками у стандартних умовах	Тренувальні вправи: 1. по зразку 2. по інструкції 3. завдання
Творче перенесення знань, умінь і навичок в нестандартні змінні умови	Творчі вправи
Контроль, корекція та оцінювання знань, навичок і вмінь	Контрольні вправи

вчитель може задавати, наприклад, такі запитання:

- Що таке гроші ?
- Які функції вони виконують ?
- Дайте визначення поняттю “купівельна спроможність грошей”.

Ввідні вправи з економіки використовують для того, щоб створити в учнів проблемну ситуацію як спосіб мотивації навчання, підготувати умови до нових способів виконання дій або формування відповідного правила. Дані вправи можуть мати різний характер, передбачати виконання ряду розумових операцій і практичних дій, наприклад таких, як:

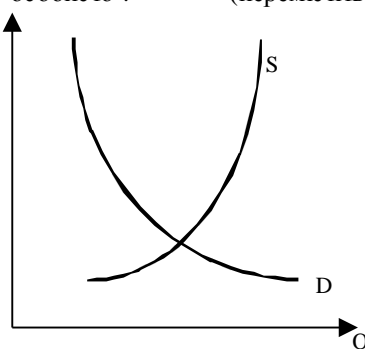
- відповіді на пізнавальні запитання;
- порівняння певних явищ;
- докази певних тверджень та інші.

Виконання ввідних вправ теж проводиться, як правило, перед початком вивчення теми або у процесі обговорення навчального матеріалу. На основі цих завдань вчитель може судити про обізнаність учнів з даного питання, визначати обсяг необхідної для засвоєння інформації.

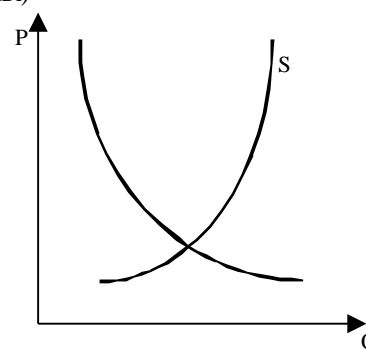
Прикладами ввідних вправ можуть бути наступні:

- що таке інфляція ?
- у чому вона виявляється ?
- як впливає інфляція на вас особисто ?

Пробні вправи з економіки – найперші завдання на використання щойно одержаних знань, застосовуються тоді, коли новий матеріал є ще недостатньо засвоєний і осмислений учнем. Виконання таких вправ повинно бути тісно пов'язане з поясненням того, чому необхідно робити так, а не інакше.

Інфляція, викликана надлишковим попитом

Інфляція, викликана ростом витрат

У міру складності та самостійності у процесі їх виконання, а також згідно з певним складом їх послідовності розривають 3 етапи (види, рівні) цих вправ.

На першому з них учні пояснюють, як необхідно виконувати певну дію, обумовлюють свої судження знаннями того матеріалу, який попередньо засвоєний.

Другим етапом у цих вправах можуть бути так звані коментовані вправи. Процес їх виконання може проходити наступним чином: спочатку всією аудиторією аналізуються умови завдання, а потім здійснюється коментоване рішення.

При цьому один з учнів пояснює, що слід робити першочергово, а решта продовжують хід виконання.

На третьому етапі всі учні виконують запропоновані вчителем завдання, а потім один з них пояснює, як він його виконав і теоретично обґрунтовує, чому він так зробив.

Приклади пробних вправ:

- Який вигляд має крива Філіпса? Що вона відображає?

- Використовуючи дані зображення кривих попиту та пропозиції, проілюструйте механізми появи інфляції попиту та інфляції пропозиції (перемістіть криві)

**ОБҐРУНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ
У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

Інфляція попиту	Інфляція пропозиції

Впишіть до таблиці фактори, які викликають інфляцію попиту та пропозиції.

- зростання цін на енергоносії;
- індексация доходів населення;
- зменшення податків на особисті доходи;
- зниження продуктивності праці;
- падіння процентних ставок;
- підвищення зарплат, стипендій, пенсій невработаї.

Тренувальні вправи із основ економіки – спрямовані на формування в учнів навичок роботи у стандартних умовах ринкової економіки. Від попередніх вони відрізняються більшим ступенем самостійності та ініціативою учнів у їх виконанні, а також більшою різноманітністю завдань, складність яких поступово зростає.

Тренувальні вправи – це завдання з готовим матеріалом і розробленими конкретними ситуаціями. Виділяють 3 види таких вправ:

- вправи за зразком – це завдання з повною орієнтаційною основою – учні знають, як їх виконувати і які результати необхідно одержати.

Такі вправи не складні за змістом і не важкі за виконанням, тому учні можуть успішно їх виконати за заданими або самостійно встановленими алгоритмами. Як правило, завдання повинно відповідати встановленому зразку і полягати у незначній реконструкції певного матеріалу (наприклад, провести певні обчислення за формулою).

Вправи за інструкцією виконуються при дотриманні вказівок щодо порядку виконання певних операцій та їх послідовності. Інструкція може бути як письмовою, так і усною.

Дані вправи, як і попередній вид, мають відтворювальний характер, але відрізняються більшим ступенем самостійності і є більш складними за змістом, складаються, як правило, з декількох компонентів і у більшості випадків виконуються письмово.

Методика використання цих вправ характеризується тим, що учні виконують їх самостійно від початку до кінця, але з попередньою детальною інструкцією, а також наступною перевіркою і корекцією виконання вчителем.

Окремо скажемо про **самостійні вправи із економіки**. До них належать такі, що вимагають самостійного виконання без будь-яких детальних вказівок вчителя, без зразка, але на готовому матеріалі з чітко сформульованими завданнями і питаннями.

Приклади тренувальних вправ:

Визначте кількість грошей, необхідну для обігу, якщо відомо, що грошова одиниця обслуговує 8 угод за рік, а річний обсяг продаж становить 16 000 млрд. грн.

- Середній рівень цін в економіці – 8 тис. умовних одиниць (у.о.) за одиницю виробленої продукції. Число угод – 15 млн. Швидкість обігу грошей – 3. Яка маса грошей необхідна для обігу? (Відповідь: 40 млрд. у.о.)

- Індекс цін в 1-му році 100 %, у 2-му році – 125 %. Чому дорівнює темп інфляції у 2-му році? - Інфляція у даному році становить 5 %. Метою Нацбанку є зростання реального ВВП на 3 %. На скільки процентів Нацбанк має збільшити пропозицію грошей? (Відповідь: на 8.15 %.)

- Номінальний ВВП у 1-му році становив 240 млрд. грн., у 2-му році – 300 млрд. грн. Реальний ВВП відповідно у 1-му році – 220 млрд. грн., у 2-му році – 240 млрд. грн. Роз. темп інфляції у 2-му році. (Відповідь: 14.68 %)

Творчі вправи за своїм змістом, методами і прийомами виконання наближаються до ситуацій, які можуть виникнути у реальному житті. Відповідно, їх дидактична мета полягає у тому, щоб сформувати в учнів вміння успішно орієнтуватись в реальних економічних ситуаціях і творчо вирішувати певні практичні економічні завдання на основі творчого застосування одержаних знань та набутих навичок.

Розрізняють 2 рівні таких вправ залежно від ступеня їх самостійного виконання:

- 1 рівень характеризується тим, що виконання вправ передбачає перебудову існуючого, вже відомого;

- вправи 2-го рівня відрізняються більшим ступенем творчості і вимагають виконання завдань із внесенням до них елементів нового за змістом або за способом виконання дій.

У процесі вивчення основ економіки провідним видом діяльності в школі була і залишається навчально-пізнавальна, а основною організаційною формою, в якій вона реалізується, виступає урок.

У сучасній дидактиці поки що немає нових визначень поняття “урок”. Більшість з них зводиться до визначення, що урок – це систематично використовувана для розв’язання завдань навчання, виховання і розвитку учнів форма організації діяльності постійного складу вчителів і учнів у означений відрізок часу. Загальноприйнятою є теза, що в структурі уроку представлені всі засоби, методи, діяльність щодо організації та управління, а також всі його дидактичні елементи. Природно, що урок відображає цілісний процес навчання в

ОБҐРУНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

органічному поєднанні з іншими формами організації навчально-виховної роботи: виконання домашніх завдань, заняттями предметних гуртків, факультативів тощо.

Перш за все, на уроці учні оволодівають системою наукових знань, у них формується відповідний світогляд та світосприйняття, закладається фундамент моралі, здійснюється процес розвитку особистості. В навчальній діяльності формуються такі важливі риси людини, як почуття відповідальності за свою справу, творче ставлення до дорученої справи, дисциплінованість, самокритичність, уміння долати труднощі, самостійність мислення та багато інших.

З уроком пов'язана вимога Закону "Про освіту" щодо подальшого вдосконалення методів і засобів навчання, впровадження в практику досягнень педагогічної науки. Якість уроку – мірило ефективності методичної роботи, прояв ініціативи, творчого пошуку. Результативність самоосвіти вчителя до учнів, взаєморозуміння педагога і батьків, управлінська підготовленість керівника школи, дієвість роботи шкільних громадських організацій – все в кінцевому рахунку проявляється та перевіряється на уроці. Від нього тягнуться сотні ниток до самовиховання школяра, до позакласної виховної роботи, на ньому зароджується, міцніє і розвивається передовий педагогічний досвід.

При неправильній організації уроку, він може стати джерелом формалізму, процентоманії і лібералізму в оцінці знань учнів, які негативно впливають на розвиток і виховання моральних рис особистості учня.

Урок – це основа шкільного життя, той провідний компонент навчально-виховного процесу, в якому помітні зміни на краще можуть наступити без особливих матеріальних витрат, в якому зливаються в одне ціле різноманітні впливи багатьох факторів.

При розгляді ефективності уроку неможливо звести всі різноманітні фактори до одного знаменника. Тут програми і підручники, посібники і навчальне обладнання, склад класу і рівень його згуртованості і тощо. Але, все ж, у цьому процесі основна роль відводиться педагогові, його знанням, професійній майстерності, життєвій позиції, високій відповідальності і добросовісності, його любові до справи і дітей.

Педагоги шукають шляхи підвищення активності учнів – планують більше самостійних робіт, здійснюють проблемний підхід у навчанні, більш повно та творчо використовують з цієї метою сучасні форми і методи навчання.

Підвищення якості уроку визначає його високі результати. Урок – явище багатоаспектне і багатомірне і є складною психолого-педагогічною системою. При розгляді його ефективності неможливо звести всі різноманітні фактори до одного знаменника. Тут програми і підручники, посібники і навчальне обладнання, склад класу і рівень його згуртованості тощо. Але все ж у цьому процесі основна роль відводиться педагогу, його знанням, професійній майстерності, життєвій позиції, високій відповідальності і добросовісності, його любові до своєї справи і дітей.

Сучасні наукові уявлення про урок виходять з ідеї про єдність навчання, виховання і розвитку. Цим визначається його загальна *функція*: цілісне формування особистості на основі розвивального навчання. Отже, для того, щоб урок був дійсно ефективним необхідно насамперед, кожному педагогові осмислити його триєдину дидактичну мету. Навчальний матеріал починає здійснювати вплив на учнів лише у тому випадку, якщо його глибоке і міцне засвоєння стимулюється методами навчання, вибраними відповідно до його змісту, характеру і специфіки, до мети уроку, можливостей педагога та учнів. Важливо, зосереджуючись на методиці побудови уроку, не послаблювати уваги до особистості учня, уміло використовувати величезний моральний потенціал кожного уроку.

Щодо означеної мети організації занять, яка детермінована загальнопедагогічною метою, характером змісту навчального матеріалу та рівнем підготовленості учнів, всі уроки можна поділити на наступні типи:

Урок вивчення нового матеріалу. Важлива дидактична мета такого уроку – досягнути того, щоб учні отримали міцні знання, уміння та навички нового матеріалу. Процес досягнення цієї мети є процесом розв'язання таких дидактичних завдань, як засвоєння нових понять і засобів дії, формування системи понять і способів самостійної пошукової діяльності. Урок вивчення нового матеріалу включає всі етапи навчального процесу. Він не називається уроком засвоєння нових знань, тому що засвоєння, по-перше, психологічний аспект, по-друге, при засвоєнні нового матеріалу, як правило, одночасно відбувається і формування навичок, і поглиблення та вдосконалення раніше набутих знань.

Урок вдосконалення знань, умінь та навичок. Він передбачає розв'язання таких дидактичних завдань, як систематизація і узагальнення нових знань, повторення і закріплення раніше набутих, знань на практиці для поглиблення і розширення раніше набутих, знань,

ОБҐРУНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

формування вмінь і навичок, контроль за ходом вивчення навчального матеріалу і в досконалення знань, умінь та навичок.

Комбінований урок. Раніше у педагогічній літературі його не виділяли як окремий, однак практика свідчить, що наявність такого типу уроку поєднує в собі та розв'язує завдання, які поставлені на уроках вивчення нового матеріалу та в досконалення знань, умінь та навичок.

Контрольний урок. Служить для оцінювання процесу навчання та його результатів, рівня засвоєння системи понять з того чи іншого курсу, розділу тощо, рівня сформованості умінь та навичок навчально-пізнавальної діяльності учнів. На цих уроках часто реалізується також і функції інших типів уроків.

Способи контролю якості знань на уроках.

Контроль якості знань, умінь та навичок є одним з найважливіших чинників навчально-виховного процесу в школі. Талант учителя проявляється не лише у використанні методів викладання навчального матеріалу, а й у правильному оцінюванні рівня набутих учнями знань.

Пізнавальна діяльність учнів на уроці здійснюється у співпраці з учителем, яка може бути застосована у вигляді діалогу між вчителем та учнем, або поділу класу за участю педагога. Діалог на уроці в ході індивідуального опитування має ряд особливостей, які пов'язані зі специфікою педагогічного процесу; частково, одна з них полягає в тому, що вчитель "тримає в голові" правильну, еталонну відповідь порівнює з нею реальну відповідь дитини. Досвідчені вчителі зазвичай передбачають ряд можливих, в тому числі, і помилкових відповідей учнів. Розходження сподівань вчителя і реальної відповіді, що часто виникають, призводять до взаємного непорозуміння в діалозі, яке може бути непоміченим вчителем.

Діалогічне спілкування передбачає "орієнтування на співрозмовника" і "орієнтування в ситуації спілкування". Ініціатором спілкування в ході опитування виступає вчитель, який повинен вміти орієнтуватися у специфічній ситуації опитування і в учнях, як у співрозмовниках. Це орієнтування пов'язане із завданням – вільно спрямувати діалог таким чином, щоб перевірити не лише обсяг, але й якість засвоєння навчального матеріалу учнями. Саме цим визначаються наступні *критерії ефективності опитування учнів*:

- володіння вчителем прийомами глибокої перевірки засвоєння учнями навчального матеріалу – його відтворення і розуміння, обґрунтованості відповідей;

- володіння учителем, доступними йому і здійснюваними в класно-урочній системі навчання, прийомами діагностики – виявлення причин помилок та труднощів учнів у засвоєнні інформації;

- уміння вчителем здійснювати в рамках опитування миттєву корекцію недоліків у роботі дитини, виявлених за допомогою контролю і практичної діагностики.

Аналіз діалогу вчителя і учня дозволяє в умовах природного ходу уроку оцінювати ефективність опитування. Фаховість при опитуванні, що визначається педагогічним підтекстом діалогу, обумовлює багато в чому і "мікроклімат" на уроці, емоційний фон спілкування вчителя і учнів, їх взаєморозуміння і взаємоприйняття.

Здійснювати контроль і керівництво навчально-виховним процесом можна шляхом організації *комбінованого (складного) опитування*. Цей вид опитування одночасно забезпечує подолання багатьох недоліків індивідуального, "ущільненого", фронтального та інших видів опитування, може стати основою для керівництва навчально-виховним процесом.

Комбіноване опитування складається з двох частин:

- письмової (практичної, самостійної, контрольної) роботи, в якій беруть участь всі учні класу;

- усної, в якій бере участь якомога більше учнів.

Комбіноване опитування поєднує в собі позитивні сторони цих двох видів опитування: під час практичної роботи учні мають можливість подумати, а потім висловити власні судження в усній формі, обмінятися думками.

Структура комбінованого опитування складається з двох частин:

Перша частина – виконання письмового (практичного) завдання, на яке відводиться 10–12 хвилин. Під час виконання письмових (практичних) завдань, які носять проблемний характер, вчитель, проходячи між рядами парт, контролює хід роботи цілого класу і кожного учня окремо, фіксує помилки, які допускають учні, і які необхідно подолати в процесі обговорення практичної роботи, здійснює допомогу (порадою, письмовою інструкцією, зразком розв'язання подібної проблеми тощо).

Перевірити знання за такий короткий проміжок часу може лише досвідчений вчитель. Але цим досвідом повинен володіти кожний вчитель. Щоб зуміти у стислі часові відрізки отримати інформацію про підготовку цілого класу, вчитель, повинен заздалегідь сам розв'язати завдання,

ОБҐРУНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

знати результати завершення окремих етапів діяльності, після цього, порівнюючи ці результати з результатом роботи учнів, встановлює їх відповідність.

Вчитель повинен забезпечити систему засвоєння знань. Якщо учень, наприклад, в процесі зіставлення характеристик господарств двох держав притримується визначеної системи, то це значно полегшує контроль за засвоєнням знань.

Важлива мета даної форми опитування – отримати найбільш повне уявлення про засвоєнні знання, причому не тільки про результати, але й про хід міркувань. Вчитель встигає зробити висновок, над чим слід попрацювати у другій частині опитування.

Друга частина – усний обмін думками – необхідна не тільки для того, щоб подолати помилки, що виникли, але й для з'ясування, наскільки міцно засвоєні питання, які не увійшли в письмове завдання. Передбачається певною мірою поглибити знання школярів з даної теми.

Питання для фронтальної бесіди формується на основі вивчення рівня підготовленості всього класу, на основі перевірки знань та вмінь виконувати завдання учнями. В другій частині опитування відбувається уточнення якості знань школярів, забезпечується перехід до вивчення нової теми.

Комбіноване (складне) опитування створює умови для індивідуальної роботи з учнями. Більше того, воно передбачає таку роботу, яка складає важливий елемент комбінованого опитування. Враховується ступінь рухомості нервової системи учнів (для тих, хто раніше виконав завдання, є додаткова робота), індивідуальний стиль розумової діяльності (учні, які не можуть самостійно розв'язувати складні проблеми, отримують план, інструкцію або зразок розв'язання подібної проблеми).

Варто відзначити, що основна особливість такого опитування полягає в тому, що воно виявляється й засобом навчання. Під час перевірки знань учнів на основі вивченого теоретичного матеріалу розв'язуються нові проблеми (не повторюють домашнє завдання, а виконують нові види діяльності). Це викликає зацікавленість до роботи та забезпечує подальше засвоєння, поглиблення знань.

Перевірка знань таким способом здійснює значний вплив на весь процес навчання. Учні зазвичай виконують вдома ті завдання, які підлягають контролю. Якщо вчитель, як правило, ставить питання, що вимагають відтворення параграфів підручника, то учень в підготовці до уроку намагається вивчити те, що написано в

підручнику. Якщо ж серед питань, з якими вчитель звертається до учнів, є і такі, що вимагають аналізу, пошуку причин явищ, висунення припущень, то у цьому випадку не обійтися лише простим заучуванням інформації. Ось чому важливо надавати особливу увагу характеру завдань і питань під час перевірки знань. Вони повинні нести проблемний характер (познавальний, оцінюючий, виробничий).

Такими є умови, які повинні забезпечити ефективність контролю вчителем якості засвоєння знань учнями.

Популярним серед учнів є групове опитування. В цьому випадку група з 10 – 15 осіб ділиться на підгрупи по 7 – 8 учнів на чолі з консультантом. Отримавши від вчителя завдання, група обговорює його і визначає хід його виконання. Таким чином, змінюється заборона на спілкування, знання стають своєрідним “обмінним фондом” малого колективу. Потім один з учнів від імені і за дорученням колективу “захищає” завдання. Таке завдання доручається слабшому учневі із знаннями, щоб він зміг підтягнути свій рівень знань.

Формування малих навчальних груп – це не просте завдання. Необхідно враховувати рівень знань всіх учнів, їх досвід, психологічну сумісність, формальні і неформальні зв'язки.

Виправдала себе практика підготовки і захисту на уроці рефератів. Цим закінчується вивчення кожного великого розділу програми. Навчальна група ділиться на підгрупи на чолі з бригадами – найбільш сильними учнями (в класі зазвичай чотири групи). Кожна з них отримує своє завдання. Захист реферату повинен проводитися перед усім класом, у вигляді доповіді і питань всього класу.

Колективна робота, суперництво між групами – це добрий стимул інтенсифікації розумової праці, виховання почуття відповідальності, чудовий спосіб завантажити здібних та слабких учнів, прищепити їм почуття відповідальності, та вивчення необхідних тем матеріалу, що викладається вчителем.

Такий метод є позитивним у тому, що відчувається спільна робота педагога і класу учнів. При цьому на першому плані повинні бути особистість учня, його соціальна роль у класі, вміння працювати в колективі і спілкуватися з товаришами.

Слід також відзначити, такий метод відповідальності учнів, як самоопитування вивченого матеріалу. Наприклад, у Дрогобицькому педагогічному лицейі під час вивчення економіки, учні на практичних заняттях самі опитують своїх товаришів.

ОБҐРУНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Тут умовна роль вчителя відводиться учневі, який відповідно до навчальної програми опитує пройдений матеріал двох-трьох своїх однокласників, а учні класу дають додаткові питання, що залучає весь клас до активної дії, а також формує в учнів майбутніх педагогів, які з шкільної парти привчаються до відповідальності вчителя за урок та підготовку навчального процесу.

Відзначимо, що успіх уроку залежить також від форми побудови уроку, викладу матеріалу,

та засад формування у майбутніх спеціалістів професійних компетенцій. Ситуація, коли більшість людей не мають елементарних уявлень про економічну будову суспільства, не розуміють, що відбувається в державі, не повинна повторитися у наступних поколіннях. Національна українська школа має своєчасно враховувати зміни у світі, та готувати учнів до адекватного сприйняття суспільства, що ґрунтується на засадах демократії, ринкової економіки, технологій XXI сторіччя.

Таблиця 2

Ключові компетенції формування освіти у школярів

Соціальні компетенції <i>(пов'язані з оточенням, життям суспільства, соціальною діяльністю особистості)</i>	Мотиваційні компетенції <i>(пов'язані з внутрішньою мотивацією, інтересами, індивідуальним вибором особистості)</i>	Функціональні компетенції <i>(пов'язані з сферою знань, вмінням оперувати науковими знаннями та фактичним матеріалом)</i>
здатність до співпраці; вміння розв'язувати проблеми в різних життєвих ситуаціях; навички взаєморозуміння; активна участь і соціальні й громадянські цінності та вміння; комунікативні навички, мобільність (в різних соціальних умовах); вміння визначати особисті ролі в суспільстві.	здатність до навчання; винахідливість, навички адаптуватись та бути мобільним; вміння досягти успіху в житті та бажання змінити життя на краще; інтереси та внутрішня мотивація особисті; практичні здібності і вміння робити власний вибір та встановлювати особисті цілі тощо.	лінгвістична компетенція; технічна та наукова компетенція; вміння оперувати знаннями в житті та навчанні; вміння використовувати джерела інформації для власного розвитку; вміння використовувати інтелектуальну творчість.

розкриття всіх проблемних питань [12].

Вивчення основ економіки учнівською молоддю буде сприяти підготовці молодого покоління до самостійного життя, правильному вибору ним життєвих орієнтацій, формуванню і утвердженню високих моральних цінностей громадянина [13].

Економічна освіта та рівні підходи до її вивчення, а також використання українських нормативних документів, програм, стандартів є основними чинниками для теоретико-методичних засад формування у молоді ключових компетенцій.

Необхідність економічної освіти, її основні завдання та місце в загальній системі освіти, вимагає від закладів загальноосвітніх шкіл розвивати різноманітні форми навчання (гімназії, ліцеї, коледжі), формувати практичні навички, необхідні в ринковому середовищі, дати випускникам економічні знання та сформувати у них економічне мислення до підприємницької діяльності. Початок знань з економіки і формування економічної свідомості покликана закласти середня загальноосвітня школа, позаяк на сучасному перехідному етапі економічна освіта школярів перетворюється на чинник збагачення знань з розвитку ринкової економіки,

Отримавши економічні знання ще в школі, учні будуть здатні використати їх у реальному житті, а, можливо, й керуватися ними все життя, як відзначає А. Гужій в роботі [19].

Одним із найважливіших елементів економічної освіти є приведення її технології у відповідність із процесами сьогодення. Насамперед йдеться про підготовку молоді до діяльності в ринковому середовищі, бізнесових структурах, відзначають М.Кравчина, М.Романенко в роботі [23].

Знання основ економіки позитивно впливає на розвиток творчості учня, допомагає у пошуку шляхів подальшого навчання або праці, дає змогу ефективно використовувати свої можливості у власних інтересах та інтересах суспільства, що дуже важливо в процесі становлення молоді людини як громадянина. Економічна обізнаність формує загальну компетентність учня, здатність аналізувати та оцінювати економічну ситуацію, вміння розв'язувати конкретні життєві проблеми.

У XXI століття Українська молодь повинна вступити з глибокими економічними знаннями, підприємницькою здатністю і державницькою наснагою. Тільки на таких засадах вона може стати справжнім творцем національного

ОБҐРУНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

економічного дива, на яке заслуговує Україна, зазначає В.Кремень у роботі [24].

В умовах становлення та розвитку в Україні ринкової економіки найбільшої актуальності набуває підготовка відповідного кадрового потенціалу, що мислить ринковими категоріями, має певний рівень економічної підготовки та необхідні особистісні якості. Це в свою чергу викликає необхідність проведення більш активної системної роботи з підготовки учнів до професійного самовизнання в нових умовах, а також організації спеціальної підготовки з формування частини учнів до здійснення підприємницької діяльності.

Отже, школа має провести цілеспрямовану, системну підготовку до підприємницької діяльності, яка надасть можливість досягнути сутність цивілізованого ринку і сприймати ринкові цінності через призму загальнолюдської моралі, одержати економічні знання, знання з інноваційної діяльності (патентознавства), інформації, інформатики, знання іноземних мов та інших, необхідних молодому фахівцеві знань.

До найбільш актуальних проблем загальної середньої освіти, як відзначає академік А.Павленко, належить фізична і моральна руйнація матеріально-технічного забезпечення та соціальної інфраструктури системи освіти, погіршення забезпечення учнів підручниками, навчально-методичними посібниками і дидактичними матеріалами [28].

У таких умовах школи незадовільно забезпечуються меблями, наочними посібниками, обладнанням, технічними засобами навчання, комп'ютерною технікою. Значна частина технічних засобів навчання, які використовуються нині у школі, застаріла.

Аналіз ситуації в освіті все більше переконує у необхідності здійснення реформування галузі, удосконалення концептуальних й організаційних засад освіти. Магістральними напрямками реформування освіти в Україні є: децентралізація і демократизація управління освітою, індивідуалізація навчально-виховного процесу, варіативність навчальних планів і програм, як відзначено в роботі [15].

Головною метою і призначенням економічної освіти нині є створення можливостей для самореалізації кожної особистості, розвиток і збагачення інтелекту, формування у школярів інтересу до знань, самоосвіти, щоб виробити засади формування належних компетенцій до майбутньої професійної діяльності на ринку конкурентної діяльності.

Метою реформування середньої освіти із

всебічним вивченням основ економіки в загальноосвітніх школах в сучасних умовах є приведення системи освіти у відповідність з новими соціально-економічними цілями, життєвими реаліями, особливо потребами державотворення, забезпечення національного характеру і водночас конкурентоспроможності української освіти на світовому рівні.

Ще однією проблемою, характерною саме для економічної освіти, є проблема впровадження економіки як обов'язкового предмету. Існує декілька причин, що не дають змоги остаточно розв'язати це питання. Одна з головних полягає у тому, що не вивчено попит на цей предмет, для багатьох не зрозуміло, яка користь від нововведення, яке майбутнє у нового предмету.

Професійна компетентність потребує постійного розвитку, вдосконалення, так як відбуваються постійні зміни в освіті та суспільстві.

Доцільно відзначити, що специфіка підходу до проблеми економічної освіти пролягає у тому, що, подібно до самого економічного розвитку, тут мають місце періоди еволюційних змін. Характерним у цьому сенсі є сучасний період розвитку нашої держави. Кардинальним змінам в економіці й усьому суспільстві відповідають корінні зміни у підходах до економічної освіти школярів. Практично мова йде про нове сприйняття економічного розвитку через економічні чинники: ринок, підприємництво, маркетинг, менеджмент, інтелектуальна власність, основи інформації, різноманітність форм власності та фінансової системи, які в кінцевому результаті впливають на суспільні процеси виробництва та підготовку до цієї діяльності випускників ВНЗ із високими професійними компетенціями.

Висновки. Економіка – надзвичайно важлива сфера нашого життя, до якої ми пристосовуємось, можливо, від часу нашого народження і, без сумніву, до останніх днів. Теоретичне вивчення основ економіки починається вже у школі і, мабуть, від учителя багато залежить, наскільки його вихованці орієнтуватимуться у світі Ринку.

Важко собі уявити зв'язок із реальним життям та практичну користь від вміння розв'язувати задачі на обрахунок індексу інфляції, проте такого типу знання – не єдині, що передбачені курсом "Основ економічних знань". Те саме можна сказати, наприклад, про практичну вигоду від знань електронної будови ядра за курсом фізики, що вивчають учні на уроках. Кожен урок має свою специфічну для визначеної педагогічної ситуації структуру. Говорячи про комбінований

ОБҐРУНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

урок при викладанні основ економіки в школі, потрібно відзначити, що цей тип уроку є найбільш поширеним.

Сьогодні невідкладним стало завдання створити конструктивний варіант неперервної економічної підготовки педагогічних кадрів, який би відповідав вимогам часу і насамперед вимогам ринкової економіки, в умовах якої зростає роль соціальних цінностей, професіоналізму та компетенції.

Тому на уроках з “Основ економічних знань” для досягнення найкращих результатів не слід обмежуватись лише викладанням теорії і контрольними запитаннями з теми під виглядом практичної роботи. Завдання і вправи різних типів уроків із економіки, про які йшлося у даному викладі, дадуть можливість охопити навчальну дисципліну цікаво та всесторонньо, що і є метою вивчення предмету.

Ми вважаємо, що економічна освіта учнівської молоді повинна відбуватися насамперед у самій ідеології економічного навчання та виховання. Абстрактно-гуманістичні декларації мають бути замінені новими, орієнтованими на сучасну ринкову економіку, на розвиток інформатизації суспільства, інтелектуальної власності, підходами до вивчення менеджменту та маркетингу, які враховують економічну доцільність праці як конкретної особи, так і суспільства загалом.

1. Конституція України. – К.: – 1997.

2. Закон України “Про освіту” (*23 травня 1991 р. №1060-ХІІ).

3. Закон України “Про освіту” Голос України. – 1996. – 25 квітня.

4. Закон України “Про вищу освіту” (17 січня 2002 р. №2984-ІІ).

5. Постанова “Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту) (від 20 січня 1998 р. №65).

6. Закон України “Про загальну середню освіту” щодо розширення мереж та організації навчально-виховного процесу у гімназіях, ліцеях, коледжах. Лтст МОН №1/9-472 від 28.10.2002 року.

7. Баб’як М.М., Терес В.І., Шпак О.Т. Економічна підготовка педагогічних кадрів. (теоретичний аспект). Дрогобич “Коло” – 2002. – 120 с.

8. Баб’як М.М., Пешенкова Л.А., Рибчук А.В. Економічна теорія. Дрогобич “Вимір”. – 2002. – 204 с.

9. Барко В.І., Тютюнікова А.С. Як визначити творчі здібності дитини. – К.: – 1991. – 79 с.

10. Бойко А.М. оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації. – К.: ІЗІН, –1996. – 320 с.

11. Вачевський М.В. Теоретико-методичні засади формування у майбутніх маркетологів професійної компетенції. – К.: Вид. “Професіонал”. – 2005. – 364 с.

12. Вачевський М.В., Скотний В.Г., Мадзігон В.М. Основи економічних знань. 10 – 11 клас. Підручник. – К.: ЦУЛ. – 2004. – 536 с.

13. Вачевський М.В. Теоретичний зміст економічної освіти у навчальних закладах для формування професійних компетенцій. Молодь і ринок. – 2005. №4 (14). – С.15 – 25.

14. Вачевський М.В. Сучасна економічна освіта у країнах Західної Європи: формування професійних компетенцій. Рідна школа. – 2006. №3 (914). – С.71 – 74.

15. Вачевський М.В. Соціально-економічні аспекти використання інтелектуальної власності в сучасних умовах. Теорія і практика. Монографія. – К.: ЦУЛ. – 2004. – 376 с.

16. Ватаманюк З.Г., Буняк В.Б., Грабинський І.М. та ін.. Економіка. навч. посібник. для 10 – 11 класів. – К.: Либідь. – 1999. – 384 с.

17. Вишневецький О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Дрогобич “Коло”. – 2003. – 528 с.

18. Гальчинський А.С., Щенко П.С. Палкін Ю.І. Основи економічних знань. Навч. посібник. – К.: Вища школа. – 2002. – 543 с.

19. Гужій А. Засоби навчання нового покоління: стан і напрямки розвитку. Освіта України. – 1998. – №2 – 3. – С.4 – 5.

20. Збірник документів. Законодавство України. Про освіту. – К.: Видавництво Європейський університет. – 2002. – 206 с.

21. Киричков Ю.В. Неперервна ступенева освіта. – К.: Генеза. – 2001. – 162 с.

22. Ковальчук В. Основи економічної теорії. Тернопіль. “Астон”. – 1999. 203 с.

23. Кравчина М., Романенко М. Організаційні основи економічної освіти в школі. Економіка України. – 1994. – №4.

24. Кремень В.Г. Філософія освіти ХХІ століття. Шлях освіти. – 2003. №2. – С.2 – 4.

25. Мочерний С.В., Синишин І.М. Основи економічних знань. – К.: Тернопіль. – 1997. – 137 с.

26. Орищак Я. Випускний екзамен з економіки. Білети та відповіді. – Т.: Підручники і посібники. – 2001. – 80 с.

27. Про застосування Закону України “Про

ВПЛИВ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

загальну середню освіту” щодо розширення мережі та організації навчально-виховного процесу у гімназіях, ліцеях, коледжах. Лист МОН 18.10.2002. №1/9-472.

28. Павленко А.Ф. Економічна освіта – важлива складова формування сучасного спеціаліста. *Освіта України*. – 1997. – 17 жовтня.

29. Степаненко С.В., Поручник А.М., Бебело

А.С. та ін.. *Економіка: навч. посібник*. – К.: КНЕУ. – 2000. – 292 с.

30. Статистичний збірник МОН. *Загальноосвітні, позашкільні і дошкільні та професійно-технічні навчальні заклади (2000 – 2001 рр.)*. – К.: Компас.

31. Шпак О.Т. *Економічна підготовка педагогічних кадрів в системі безперервної освіти*. – К.: “Четверта хвиля”. – 2000.

Тетяна Пантюк, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки
Дрогобицького державного педагогічного університету
ім. І. Я. Франка

ВПЛИВ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

У статті розглядаються проблеми утворення та існування різноманітних молодіжних субкультур у сучасному суспільстві. Обґрунтовуються механізми процесу соціалізації дітей та молоді, їх взаємозв'язок із життєдіяльністю субкультур. Визначаються педагогічні умови роботи вчителя та вихователя у сучасному молодіжному середовищі.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Проблема взаємодії поколінь, а часто їх конфліктного взаємодіяння була і залишається актуальною у суспільному житті. Пошук шляхів для її розв'язання є значною частиною наукового пошуку різних наук – психології, соціології, філософії, педагогіки. Останню ці питання цікавлять з огляду на процеси та механізми соціалізації сучасної молоді.

Суперечності сучасного суспільного життя у світі загалом, та й в Україні зокрема активно сприяють створенню різноманітних формальних і неформальних груп, у які об'єднуються діти та молодь різного віку, статусу, соціальної приналежності, мотивів тощо. Їх об'єднують спільна мета, атрибути, ритуали, завдання, діяльність. Таким чином виникають певні субкультури, які принадають до себе дітей та молодь, котра прагне самореалізації і не знаходить підтримки своїх прагнень у дорослому оточенні. Останнє часом не хоче або ж уже не може зрозуміти тих поривань молоді, які є такими чіткими і зрозумілими для ровесників.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблемою утворення і функціонування субкультур у суспільному просторі займаються як зарубіжні, так і вітчизняні науковці –

представники різних наукових напрямків. Серед вітчизняних слід назвати І. Бондар-Терещенка, Е. Гаврилюк, Н. Гончар, В. Зінчука, Л. Футорського та ін. У зарубіжній науці презентовані проблеми виносяться на науковий дискурс давно і широко, серед їх дослідників слід назвати Еріка Гофера, Роже Каюа, Дугласа Кельнера, Жан-Люка Нансі, Джона Сторі, Тетяну Щепанську та інших.

Метою нашої статті є аналіз специфіки життєдіяльності молодіжних субкультур та обґрунтування педагогічної взаємодії з ними на рівні різних виховних інституцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення “субкультури” базується на понятті “культура”, фундаментальному в антропології. Саме поняття “субкультура”, вказує Т.Щепанская, сформувалося у результаті усвідомлення неоднорідності культурного простору, що стало особливо очевидно в урбанізованому суспільстві. Колись поняття “культура” означало пануючу етичну, естетичну, світоглядну систему – фахову, підтримувану елітами і похідну від еліт, які здобували сакральне підґрунтя. Вважалося, що все, що поза її межами, – сфера профанного, побутового, – позбавлялося статусу “культури” [6, 97].

Поява терміна “субкультура” у науковій літературі датується 30-ми рр. XX ст., широкого застосування він набув у 1960–70-х рр., у зв'язку з дослідженнями молодіжних рухів. У цьому терміні на передній план виступає префікс “sub”